

EL PENEDÈS, UNA UNITAT HISTÒRICA

JOSEP M. INGLÈS I RAFECAS

Heus ací una sinopsi, evidentment sense tòpics, del què del Penedès, mitjançant una visió compendiada sumàriament, tot donant sentit al passat comú, un petit assaig d'història total, que pretén interpretar la complexa realitat unitària del Penedès estricte.

EL PENEDÈS; UNA UNITAT HISTÒRICA

A la Bíblia, en el llibre del Deuteronomi, hi ha un fragment que pertany al capítol quart (versicles 32 al 34) , que podem aplicar-nos com a lema. Diu: «Moisés digué al poble: recorre totes les èpoques que t'han precedit, des del dia que Déu creà l'home sobre la terra, investiga d'un cap a l'altre del cel, a veure si mai ha succeït un fet tan gran com aquest, si mai s'ha sentit dir...». Això ens pot ser una mena d'introït inductiu per al que seguirà, i fins i tot trobem que hi és escaient.

La Història és una accepció etimològica que vol dir relatar i garantir el testimoni faedor d'uns fets pretèrits, en el sentit més ampli. Pot definir-se com el decurs de tot el que ha succeït a un conjunt humà. En el nostre cas particular, hem de confessar per endavant que no tenim cap intenció d'assentar càtedra, ja que, com és lògic, obviarem molts aspectes i sols farem una aclamació, mesurada, sí però amb la qual refundrem l'ampli ventall que ens proporciona el context en el qual estem treballant d'un temps ençà per tal d'assolir una obra de major abast i contingut, cosa que tenim gairebé enllestida de bon tros.

Tot el que seguirà, doncs, és el que en diríem una condensació, però concentrant, manifestant i subratllant els trets més essencials.

La Història d'un país, d'una nacionalitat, d'un terror o bé d'una comarca, assumeix un procés diversificat i dinàmic alhora que, d'una manera progressiva, va realitzant una interacció immersa sempre en el transcurs del temps i en els esdeveniments que hi concorren. Una bona part, molt important, recau en el fet humà.

Fet aquest incís liminar, passem ja a inquirir quelcom que és sumament important. Això, abans d'entrar de ple en el tema que ens ocupa, que és polític i perceptible.

Hi pot haver unes condicions pejoratives, però certament hi ha aquella interacció que ens permet d'opinar i fer unes asseveracions concretes i manifestes que fan endurar vers l'evidència compulsada de la Història col·lectiva, punt on rau tota la nostra coneixença de la circumstància del nostre estimat Penedès.

Per de prompte ens preguntarem: Què és una comarca? Qualsevol diccionari enciclopèdic ens ho definiria així: és una extensió de territori més reduïda que una regió a la qual donem una certa unitat, entre altres factors, les relacions naturals i la immutabilitat de les demarcacions històriques, tot havent-n'hi de ben desfassades. Tot això ho podem aplicar a bastament al Penedès. El fet històric ho aferma d'una manera simptomàtica i diàfana. El mot comarca prové del llatí tardà *Commarca* que vol dir precisament «frontera» o «país fronterer». Res més cert, si ho relacionem directament amb el Penedès. Per conèixer-ho farem una anadura per les senderes del passat remot.

Deixarem a una banda la cultura de les coves de la qual tenim proves febaents. Només esmentarem de correguda la Cova de Vallmajor, a Albinyana, per la seva importància, com a estació arqueològica de primera magnitud que són les pintures esquemàtiques més orientals del país.

Aquestes terres del Penedès es defineixen clarament en la unitat, i amb aquesta semblança participa en el **camí de la història**.

El sentit d'aglevament dibuixa perfectament el caràcter orogràfic de la comarca, el qual ha creat una necessitat d'interrelació entre els pobles que la conformen. De per si la història n'ha fet ací una unitat, per damunt de les raons que establiren els legisladors a l'hora de fer l'arbitrària

Cova de Vallmajor, on es conserven unes importants pintures rupestres del tipus esquemàtic (foto Joan Virella, 1973).

distribució de la qual avui gaudim, o millor dit «patim». En certa ocasió vàrem dir que cal ésser equànimes en la interpretació i en les conseqüències d'aquella constatació, portant-la fins als últims extrems possibles per tal d'aconseguir la gran unitat penedesenca en els nostres dies. No farem res més que envigorir el país, i que sigui també una realitat tangible, la frase, curta en paraules, però extensa en el sentit: «el fet comarcal»! Lluny, però dels eufemismes polítics palesos recentment, els quals no tenen perquè ésser i ni tenen cabuda en el desig unilateral del propi país.

Els traços coneguts d'uns primers poblaments, els trobem emmarcats en un ampli ventall de restes i vestigis: hem citat la cova de Vallmajor, a Albinyana. Hi ha també la d'en Bolet, a Sant Quintí de Mediona, la del Pany, a Sant Martí Sarroca, la de Sant Llorenç, a Sitges, i altres més.

La prehistòria presenta molts problemes ja que sempre és oberta a la cosa inesperada. Hi ha una estructura variada que ens ajuda a comprendre, però moltes vegades hem d'assolir conclusions versàtils sense pretensions, essent sols una síntesi objectiva de la realitat gràcies a una feina i una dedicació. Res no és imprescindible i tot és necessari. Uns grans interrogants se'ns aboquen intemperants devers el submergiment en unes clapes de boirina espessa que ens priven de la percepció adient. Tot és suposició i dictamen d'altri, qui sap si més sortós, que ho ha trobat tot, basant-se però, moltes de les vegades en la deducció més inopinada i sense recalar el més mínim en una reeixida resolució final.

Espigolant d'uns i altres i amb el que bonament hom pot aportar amb la recerca personal, derivada és clar dels coneixements que pugui tenir, diem:

L'etnos ibèrica. La nacionalitat, segons els tractes generals d'història, els ibers la tenien estesa des de l'Andalusia oriental fins al país dels Ligurs, a la Provença. Com pot constatar-se, estem inclosos dintre d'aquests límits. El neolític ve representat al jaciment de l'Esquerda de les Roques del Pany, la Cova del Garrofet, l'abric de la Griera (a Belvei). Un hàbitat a l'aire lliure, a les Guixeres de Vilobí. etc.

La unificació romana. Com bé diu Prat de la Riba a *La Nacionalitat Catalana*, un dia la terra catalana va estremir-se tota sentint passar tot el poder de Cartago cap a Itàlia, (la nostra contrada no se'n degué escapolir pas), i encara no havia revingut de la impressió d'aquest espectacle quan desembarcaren a les seves costes els primers legionaris de la superba Roma. Al cap de tres segles l'etnos ibèrica havia

desaparegut, com quasi totes les de l'Europa occidental, entre els plecs de la civilització romana. Girem però encara la vista més enrera.

Els camins de la mar. Evidentment no hi ha signes materials que ens marquin les rutes marítimes, com ho estan en canvi les terrestres, que són, diria, tangibles, i que les tenim ací encara, a l'abast; perquè tenim les suficients referències, preses dels coneixements que el món antic tenia de l'art de la navegació marítima. A la Mediterrània hi ha l'empremta dels fenicis, homes d'empresa, adustos, valents, aguerrits i, per damunt de tot, a més de colonitzadors, comerciants. Foren elements humans que mai no tingueren enemics, ni mai feren guerres, que ja és molt dir. Per això constitueixen encara avui un poble dels més originals i a l'ensems misteriosos de l'antiguitat.

El poble indígena, entrat en contacte amb ells, també deuria ésser bastant mansuet, puix que, s'emmotllava tot seguit. Ens ho fa suposar la troballa arqueològica de Can Canyis (Banyeres del Penedès) de dues tombes d'una pseudo-hipotètica necròpolis ibèrica. No s'han trobat més enterraments. En canvi, el material que contenien, molt heterogeni, que donà l'excavació situada a uns cinc-cents metres del caseriu conegut per les Masies de Sant Miquel, i a una distància, en línia recta de la mar, tan sols d'uns deu quilòmetres més o menys. Com hem dit, el material és molt diversificat, no perdent per això el seu interès ètnic. Al contrari, presenta unes particularitats, encara certament difuses, l'explicació de les quals, encara avui no ha estat possible d'obtenir. L'aixovar de les mentades tombes ens permet fabular i el pensament ha desenvolupat una teoria. La singularitat de la major part de les peces ens ha fet reconsiderar-les fent una elucubració sintètica. Les peces en qüestió són molt orientalistes i ens preguntem: no podrien ser fenícies en comptes d'ibèriques? S'haurien d'estudiar més a fons. A més, hi ha el que només s'ha pogut trobar en dos enterraments. Això vol dir que els habitants d'aquella contrada eren pocs. Darrerament, a la part oposada al referit caseriu s'han fet unes excavacions insospitades i diria a correcció, com quasi d'amagat, les quals ens han descobert una zona petita d'habitació molt a prop de l'ermitori que dona nom al lloc. No ens han proporcionat encara cap notícia, tot i que els que la feien eren professionals. Per ara s'ignora el què i el com de la descoberta i el què s'hi ha trobat.

Seguim però fent retrospectiva.

El o la Marathónos Pedíon. El primer rudiment que tinguérem

Miliari del Vendrell "in situ". En ésser identificat es trobava prop del km. 27 de la carretera de Tarragona (foto Pere Giró).

d'aquesta referència, ens la dóna el bisbe de París, Peire de Marca, en la seva magna obra *La Marca Hispànica*. Hem de tenir en compte que **Marca** equivalia i s'entén encara avui com a límit o frontera. Per tant, Catalunya era terra de marca o país fronterer, i dintre d'aquest context s'hi encabeix també la nostra comarca, el Penedès, que, segons Strabó, en la seva *GeographiKà*, segueix el traç de la via que es deia exterior, en entrar a la Baitiké (la Bètica, evident) pel Pyrene, ben identificable amb els Pirineus, per la lunkaria Pedíon. Aquesta Via provenia d'Itàlia devers Ibèria. El savi grec diu: aquesta via s'apropava de vegades, al mar, altres se n'allunyava; sobretot en els trams occidentals. Després dels trofeus de Pompeius va a Tarrákon, passant per Ionkárion Pedíon; seguia pels béteres i el Marathónos Pedíon, així anomenat per la gran abundor de marathon que allí creix. El marathon no és res més que el nostre humil fonolí. Per aquest motiu Peire de Marca l'anomena Camp Fonollar, proper al que hi ha de Tarragona. No pot haver-n'hi cap més. És el Penedès. Sí, és l'única contrada que es troba abans d'arribar a Tarragona.

Marca ens posa a l'abast l'itinerari que ressegueix la nostra comarca, que és així:

Ad fines   XX milles o 20.000 passes.

A Antistiana XVII milles o 17.000 passes.

A Palfuriana XIII milles o 13.000 passes.

A Tàrraco   XVII milles o 17.000 passes.

Veiem, doncs, que de Palfuriana a Tàrraco hi van 17.000 passes o 17 milles. El valor de cada milla s'estima en uns 1.500 metres. Fent una simple operació de multiplicar les dues valoracions ens dóna 25.500 metres que, traduït en quilòmetres, són vint-i-cinc i mig. Fitem un mapa de la comarca, des de Tarragona i, amb l'ajut d'un regle d'escales, hi assentarem amb bastant de precisió el lloc de Palfuriana. El nostre admirat Pere Giró i Romeu va fer-ho, proposant-la pels voltants de l'estació del ferrocarril de Sant Vicenç dels Calders.

El Penedès de sempre ha estat un pas natural i estratègic i zona de pas. Encara ho és, talment com una mena de corredor natural i suficient allunyat de la costa per a donar-li una certa seguretat, entre les serralades litoral i pre-litoral. Així, la nostra terra ha estat pas obligat en les diverses invasions succeïdes en el decurs del temps.

*Restes del castell i l'església de Sant Miquel de Castellví de la Marca
(foto Joan Virella).*

Neix la comarca. La primera funció històrica que, en un sentit d'unitat, pot establir-se al conjunt natural, és el d'haver estat frontera en les avançades dels comtes de Barcelona en la reconquesta, en el segle IX, bastint-se aleshores tota una munió de castells i forteses, aixecats en llocs enasprats i quasi inaccessibles. La frontera, la ratlla de la qual aniria, ens diu Abadal, des del mar, pel Vendrell, llevant d'Igualada, a Calaf, per anar a parar a Ponts. Aquesta línia, observa, quedava repartida entre tres comtats, corresponents a altres tres bisbats: Barcelona, Ausona (Vic) i Urgell. En el primer, que és el que ens pertoca, destacarem els castells de Calders (Sant Vicenç), del qual no queda ni rastre; Albinyana, actualment amb quatre pedres dubtoses; Santa Oliva, convertida la resta que ens queda en església, ja que el perímetre degué ésser més ampli, per la senzilla raó de ser habitat, on els cognominats Santa Oliva feien estada, segon es desprèn del contingut documental de què disposem, que és la causa que s'hagi pogut salvar en part; Banyeres, amb una resta de talaia, la cèlebre Guàrdia de Banyeres; del de Domenys, Sant Jaume, res de res; Castellví de la Marca, un niu d'àguiles i restes d'una torre que sobresurt per damunt del penya-segat on està col·locat, amb la riera de Marmellar als peus; Marmellar, un pany de mur merletat, amb vestigi d'un pas de ronda i la capella romànica fortificada, Sant Martí Sarroca, avui en part restaurat; Olèrdola, unes restes minses; la Granada, restes; Castellet, molt restaurat; Llorenç, molt més; Ribes, Sant Pere, només la torre d'homenatge; la Geltrú, convertit en museu; Cubelles ha sofert transformacions i sembla que ha aparegut la Torre de Dela, que coneixíem sols per la documentació, però no se sabia la seva situació; el Montmell, trossos de mur i runes; Calafell va sofrir diverses transformacions; avui s'intenta recuperar-lo. El que s'ha fet fins ara és encomiable. Gelida és una romanalla digna encara.

Senyors feudataris d'alguns d'aquests castells:

La Geltrú: Guerau de Sanahuja, segle XIV. La Granada: bisbe de Barcelona. Pontons: abat de Santes Creus. El Montmell: bisbe de Barcelona. Sant Vicenç, Albinyana, Santa Oliva, Banyeres: abat de Sant Cugat. Moja: el paborde o preposít del Penedès. Sitges: Pla Almoina de Barcelona. Subirats: Ramon Alemany de Cervelló. Marmellar: Arnau de Vernet. Bellveí: Eimeric de Bellveí. Castellnou i la Gornal: Francesc de Montbui. Llorenç i Lieger: Bernat de Rous. Castellet: Blasco de Castellet. Cunit: Berenguer de Cunit. Quadra de Segur: Jaume de Miralpeix. Quadra de Vilaseca i Clariana: en Riera. Gelida: Françoy Bertran. Calafell: Micer Guerau de Palou.

LA VEGUERIA

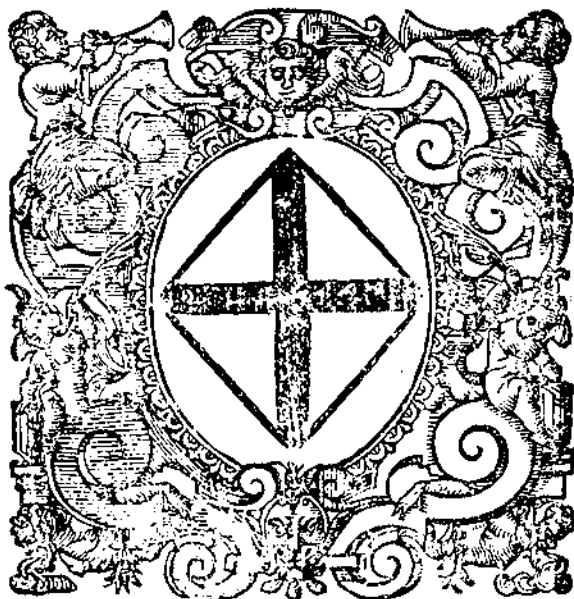
Segons la relació que en fa Lluís de Peguera, del Consell de Sa Majestat en la Reial Audiència de Catalunya, en el seu llibre "Practica forma, y stíl de celebrar corts generals en Catalunya y materies incidents en aquellas", editat l'any 1632, ens diu que constava de 114 nuclis d'habitatge: "Los 32 seguents son del Senyor Rey, Vilafranca de Panades, Gírbals, Avinyonet, Arbos, Les cabanyes, Gunyoles, La granada, La bleada, la vit y pla, La vall, Lo pla, Mogjua, Masquefa, Puigdalber, Sant Miquel Derdola, Sta. Margarida, y los Monjos, S. laume dels Domenys, Sant Cugat Çesgarrigues, Castelui extrem de la Marca, = Los 4 feguèts una ballia Cubelles, Vilanoua, Iultru, Cunit; Subirats, Sant Pau, Labern, Sant Sadorni, Santa Fè, La Pobla, Calaphell, Banyeres". No ho especifica.

"Los Llochs de Barons de la mateixa vegueria: Los 5 seguents son de la mensa episcopal de Barcelona, Vilarodona, Aulesa de bonesvalls, La granada, Ribes, Monmell. Los 4 seguents de la Pia Almoyna de la Seu de Barcelona. Sant Marti Sarroca, Oliuella, Sitges, Vilobi. Los 5 seguents son de l'Abat de sant Cugat del Valles, Vendrell, Sant Vicens de Caldes, Albinyana, Bonastre, Santa Oliva. Los 3 seguents, es lo civil de l'Abat de Montserrat y lo criminal del Senyor Rey, Sparaguera, S. Pere de Riudebilles, Tarraçola. Lo seguent, es lo civil de l'Abat de Sâtas Creus, y lo criminal del Senyor Rey, Puigtinyós. Los 3 seguents son del Colegi de Bethiê de Barcelona. Crexel, Roda, Bara. Los 9 seguents son de l'Abat de Santas Creus, Los Monjos, Santas Creus, Aygua murfia, Les ordes, Lacuneta, Pontons, Sant Pere Mollanta, Pobla de Montornes, Clara. Los dos seguents son de l'Abat de Montserrat, Collbato, Bruch. Lo seguents es del Monastir, y Convent de Pedralbes, Piera. Los 4 seguents son del Duch de Cardona, Sant Quintí, San Iuan de Cunilles, Sant Pere Facerra, Mediona. Lo seguent es de la comtessa de Benauent, Abrera. Lo seguent es del Comte de Quirra, Pierola. Los 3 seguents son del Baro de la Lacuna, La Lacuna, Miralles. Los 2 seguents son del Vescôte de loch, y de dona Bîaâca Des palau perindiuis, Gilida, S. Llorès de cortons. Los 3 seguents de Baro, Albareda, Querol, Esblada. Lo seguent del Comte de Çavella, Marmella. Los 3 seguents son de dô Gara u de Peguera, Torrellas, Foix, Sacabechs, Albareda, La Llombarda; Torradê Barra de Baro. Los dos seguents de Baro Grabuach, Font rubia. Lo seguent es lo civil de Baro, y en lo criminal del Sr. Rey, Rocacrefpa. Montegut de Baro. Los 3 seguents de Baro, Alba, La Bisbal, Las destres./ Rodonya de Baro.

PRACTICA,
FORMA, Y STIL,
DE CELEBRAR CORTS
GENERALES EN CATALVNYA,
y materias incidentes en aquellas.

Dividida en tres Parts.

Per lo noble Don Luys de Peguera del Consell de sa
Magellat en la Real Audientia de
Catalunya.

De manament dels Senyors Deputats de Catalunya,
En Barcelona, per Gerony Margarit, any 1632.

Lo seguent, es lo civil de Baro, y lo criminal del Senyor Rey, Salamo. Los 2 següents de Baro, Vilardilla, Vefpella. Los 2 següents, es lo civil de Baro y lo criminal del Senyor Rey, Torregaffa, Giminellis. Los 2 següents de Baro, Canyellas, Ortigo, y quadra de frafer. Los 3 següents de Baro, Castellet, Beltey, Gornal. Los dos següents de Baro, Altafulla, Lanou. Los 4 següents de Baro, Lorens, Lletger, Cabrera, Vaillbona, lafra de Baro. Los 2 següents de la Religio de Sant Joan, Selma, Vila de llops. Los 2 següents son del Comte de Queralt, Bellprat, Cafetll de Queralt. Lo següent de Baro, Monistrol de Noia".

Hem volgut donar la llista perquè ens féssim una idea de la magnitud i l'abast de la Vegueria de Vilafranca, la qual cosa ens dóna peu a la vigència que el món de pagès de molts indrets vinícoles que són fora de l'espai concret del Penedès, vulguin ésser en canvi de la denominació d'origen dels brous que els produeix la vinya, aquesta gran senyora del nostre terror.

Recapitulant, encara, direm que el Penedès és terra de Marca o terra fronterera, a semblança de les marques constituïdes pels francs enllà del Rin i els Alps, el que diríem ara província o districte, reiterem, fronterer. No ho és pas pel sol fet d'esfar infós dintre de la Marca Hispànica, en el límit sud d'aquesta, o sigui a cavall del que se'n sol dir la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. Confirmació d'això, ens ho dóna el notori cartulari de Sant Cugat, en el document pel qual l'abat Guitard faculta un tal Mir per a elegir terra en la marca de Santa Oliva, en el lloc dit "Tomabui", pagant un cens anual al Monestir: "Est namque per dictza terra in comitatu Barchinonensi, in Penitense, ad ipsa Marcha que dicunt Santa Oliva, in locum que dicunt Tomabui". Això, d'una part, i una altra en què el mateix abat fa establiment d'unes terres a favor d'Ermermir Fonfill i altres, i d'unes propietats: "in Penitense, ad ipsa Marcha". Les signatures d'aquests documents són al foli 104, núm. 354, i foli 102 verso, núm. 349, respectivament. Ambdós són del segle XIè.

El Penedès, indubtablement, neix a la història com una unitat arran de la Reconquesta en què s'hi establiren estaments més consolidats i perdurables l'essència dels quals en som nosaltres, els nostres pobles. Tenim, sí, les arrels llunyanes de què ja hem fet esment, l'interès substancial de les quals és únicament i exclusivament per a assentar l'inici de la vida activa a les nostres contrades. Proves prou n'hi ha i ens són suficientment conegudes.

Aquest inici s'ha d'anar a cercar però quan, succeïts els temps primaris i els secundaris, s'originà l'aixecament muntanyenc precís, el pròpiament dit: Massís hercinià català, el qual ocasionà un més enfonsament de les nostres terres que eren cobertes d'aigües, tenint, per tant, una configuració aliena de com són actualment. Hi prenién peu les calisses paleozoiques que terraplenaren els fons granítics, els quals sofrien rebregaments i contraccions formidables que els canviaren totalment. Com dèiem, les aigües que les cobrien començaren a escolar-se pel portell dit del Vendrell, que prengué un moviment de bàscula, tallant la comunicació amb la mar gran. El Penedès i, més enllà, el Vallès restaren convertits en un gran llac, primer d'aigües salabroses, després, dolces on afluien els grans corrents d'aigües que baixaven de la part alta de Catalunya, els quals amb l'aportació de grans quantitats d'al·luvions terraplenaren definitivament el terrer penedesenc, mentre les aigües s'escorrien pel congost de Martorell.

Esdevinguda la "pau i quietud terrícola" començà a prendre peu la vida vegetal i animal. El món genèric s'estrenava. Ves per on en acabar hem mentat l'inici de tot.

Exordi. La unitat fa la força i el Penedès, com hem dit, fou des del començament del segle IX una marca fronterera del comtat de Barcelona, que tingué un centre militar a l'antiga "civitate" d'Olèrdola, epicentre concordant d'una hegemonia integrada per l'actitud jactanciosa i arribista de Mir Geribert, que només citem de passada, ja que va acabar no gens bé. Olèrdola perdé la seva importància estratègica i de poder, a la segona meitat del segle XII en què es formà la Vegueria i la capçalera passà a la Villa Libera: Vilafranca. És de lamentar l'arbitrarietat de la divisió de 1833 en què es formaren els partits judicials mitjançant la qual s'esquarterà el Penedès, esdevenint repartit en tres parts: Alt Penedès (Vilafranca), Baix Penedès (el Vendrell) i Garraf (Vilanova). Els penedesencs, però, no hem oblidat el nostre origen comú i les nostres manifestes afinitats: l'agricultura, les arts, la cultura, etc.

I per això la nostra gent no és gent ni de pactes, ni partidista. Hi ha de tot, sí, però no ens escau, perquè som gent infosa en el que és la nostra terra... aquests vinyars que en són la sang i que ens dóna vigoria per a tirar endavant en les nostres tasques de cada dia, el treball constant i imprescindible: el fet quotidià que ens dóna seny a l'hora d'escollir, de distingir, ens ve de temps això i que volem afermar plenament. Possible-

ment ens manca alguna cosa, però hi ha un carisme que res no ens el pot arrabassar.

Hem fet, encara que sumàriament, una imatge quasi esotèrica, però bastant serena del Penedès, un mos de terra catalana, amb aquella virtut eminent de l'actualitat inspirada en el pretèrit i per damunt d'un escenari de tradicions, on cada matí, en apuntar l'alba, malgrat els anys i les arrugues, aquesta terra sofrida, amb la seva gent, sap posar-se a to amb l'aire que ens ve de la mar, la marinada mediterrània, que és un missatge de fecunditats.

Tot això i molt més pot ésser la perspectiva del Penedès, en el sentit de l'actualitat, en un món de perpetuïtats.

Acabem amb un aforisme llatí: *Non Multum sed Multo.*